

Gyógyborok, borász gyógyszerészek

XV. Gyógyszerészettörténeti Nyári Egyetem

2018. Július 26 – 29

Veszprém

Almási Attila

Gyógyborok a római korban

Dioskorides: *Materia Medica*-ban természetes és mesterséges bor.
A jobb borokat megfüstölték.

Plinius: származás szerint csoportosítja a borokat (itáliai, galliai, görög, spagola, ázsiai, afrikai). Gyantával, mirhával, ürömmel, gipsszel, tengervízzel, sóval kezelik, tartósítják.

Gyógyborok: besűritett mustot sós vízzel tovább sűritik: kálmus bor, mirhabor, ürmösbor, fenyőbor, fügebor és pálmabor. Kétféleképpen készült: áztatással, vagy a növényi nedv borba keverésével.

Étvágyjavítók, mérgezés ellen is adták őket.

Gyógyborok

A gyógyborok felhasználása a népi orvoslásban

- csombor – méhbántalmak ellen
- kaporleveles bor – fulladás ellen
- aszalt alabástrommal elkészített bort – vérhas gyógyítására
- szászfüves bort – bélgiliszták ellen
- tormagyökeres bort – hideglelés ellen
- gyopáros bort – sárgaság gyógyítására
- kék liliom gyökerét – vízibetegség gyógyítására

Egyéb növényfélék: méhfű, földi tök gyökere, csüngőfű, ezerjófű, mályvavirág, levendula, nádkender, szívvirág gyökere.

Általában forrón itták meg, a bor fajtája nem számított.

Gyógyborok

A gyógyborok felhasználása a népi orvoslásban

- Erdélyben: vörös áfonyából, kökényből
- Alföldön, a Balatonmelléken: vadrózsa bogyójából
- általánosan elterjedt: fekete áfonyából – vesebántalmak, bélbántalmak, emésztési zavarok, májbetegségek ellen.
- a Nyírségben, Zemplénben, Erdélyben: gyertyánfa, jávorfa, bükkfa, nyírfa falevét frissen (virics), vagy borként fogyasztották – erős fejfájás ellen alkalmazták.

A bor mint gyógyszer

- Tokaji borok: a tokaji aszút és szamorodnit önállóan is gyógyhatásúnak tartották (1711. Német gyógyszerkönyv, 1909-ig a Magyar Gyógyszerkönyv-ben is). Emésztésjavító, lázcsillapító, általános roboráló és tüdőbaj elleni hatását írták le.

Friedrich Hoffmann (1721)

Dombi Sámuel (1758) – orvosi monográfia

Mádi Szabó Dávid (1838)

- Somlai borok: ízük kesernyés, jellegzetes seprős zamatú, vasas, kellemesen savanykás. Bélműködés (székrekedés, aranyér, gyomorbántalmak, savhiány, erősítés, meghűlés és a juh fark a „nászéjszakák bora”.

Gyógyborok

A bor mint gyógyszer

- vörösborok: lábadozók felerősítésére, vérszegénység gyógyításra javallották. Leggyakrabban vaskészítmények előállításra használták, de más preparátumokban is előfordult.

Gyógyboros készítmények

- középkorban kolostorokban, apátságokban
- Zircen 1742-ig csak gyógyborokat árultak
- Aqua vitae, Quinta essentia: rozmaringot főztek borban
- Magyar királyné vize (Aqua Reginae Hungariae): rozmaringot oldottak borban (egri vízként is) (XVII.-XVIII. Sz)
- borpuncs: óbor, víz keverékében cukrot oldottak, majd tojásfehérjét, tojássárgáját vaniliát és rumot adtak hozzá – erősítő gyógyhatású ital
- Gyógybor (Vinum Medicatum) – fehérborba benedekfű levelét, centaurii herba-t, absinthii herba-t, borókabogyót, inulae radix-ot áztattak – gyomorerősítő, étvágygerjesztő (Melius Juhász Péter Herbárium (1578) és Pápai Páriz Pax Corporisa (1690) már tartalmazta
- Püspökital (Bisop-lé, Lutherwein) éretlen narancs, narancshéj, fahéj, szegfűszeg, citromolaj borszeszes kivonata vörösborban.

Gyógyborok

Gyógyboros készítmények (ürmösök)

A XVI. században a fehér üröm mellett többfél gyógynövényt is adtak hozzá (kálmos, ezerjófű, angelikagyökér, kakukkfű, stb)

- hagyományos módszer: a fehér ürömfüvet vászonzacskóban áztatták a mustban, vagy a borban
- főtt ürmös: a must egy részét főzéssel betöményítették, normál musttal összeöntötték és ebben áztatták a fehér ürömet.
- rácürmös: kékszőlőbogyóval, fehér ürömmel és más fűszerekkel megtöltöttek egy hordót és így érlelték.

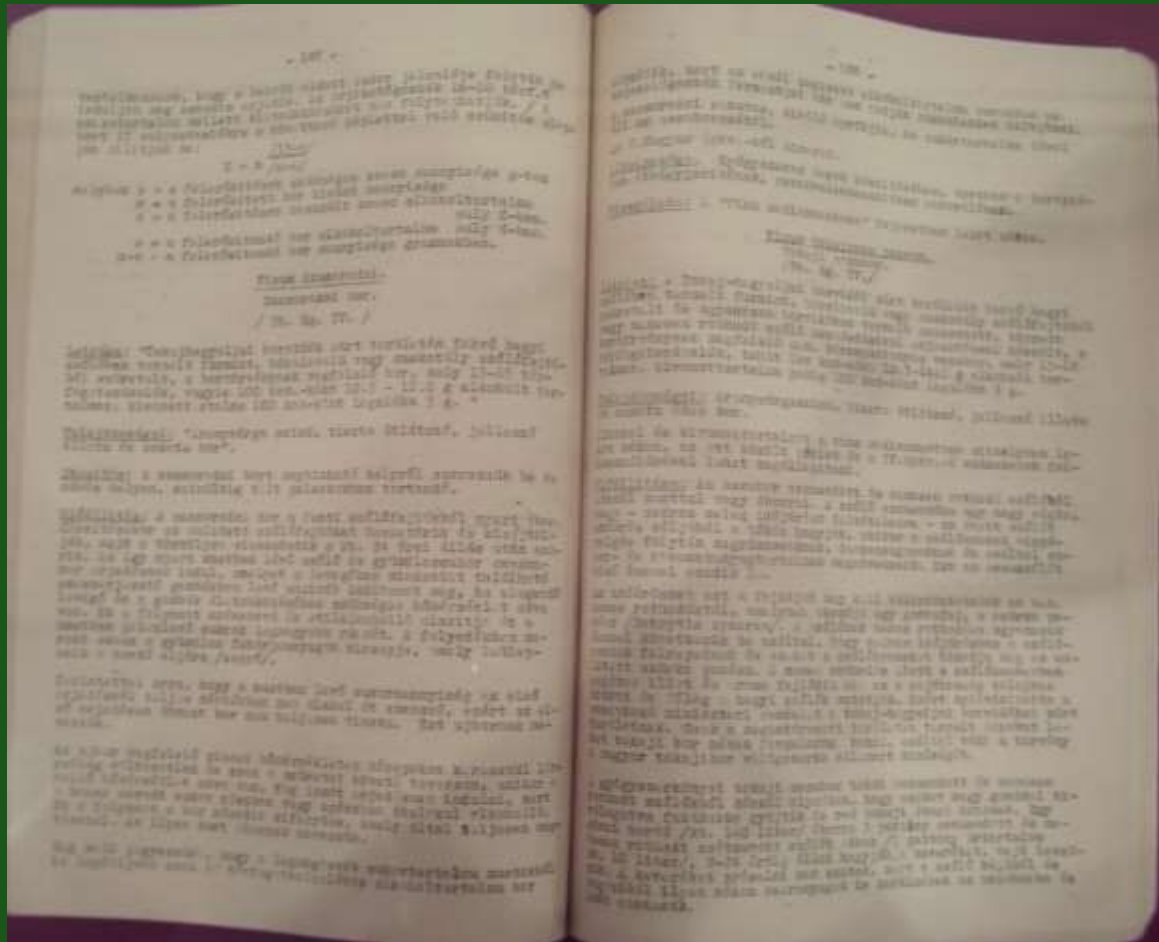
emésztésjavító hatású.

Gyógyborok fogalma: A gyógyszeres borok szárított növényekből, esetleg állati anyagokból borral készített folyékony kivonatok vagy kémiai anyagoknak borral nyert egyszerű oldatai. Szerkezetük és előállításmódjuk szerint az áztatással készített tinktúrákkal megegyező készítmények, ill. a gyógyszeranyagok borral készült oldatai. A bor tehát kellemes ízű kivonófolyadék, oldószer szerepét tölti be ill. olykor önmagában is gyógyszernek tekintették. A gyógyszerkönyvek rendelkeztek arról is, hogy milyen minőségű bort használhatnak fel gyógyszeres borok készítéséhez. Fontos követelmény volt a borok kivonatanyaga, szesz- és cukortartalma.

A Magyar Gyógyszerkönyv III. kiadásában – 1909-ben lépett életbe – a szamorodni bor (Vinum szamorodni) és a tokaji aszúbor (Vinum Tokajense Passum) a II. kiadásban a malagabor (Vinum malagense) volt hivatalosan elfogadott, felhasználtak fehérbort (Vinum alba) is.

Gyógyborok

Gyógyborok a gyógyszerkönyvben 1.

Gyógyborok

Gyógyborok a gyógyszerkönyvben 2.

A hazai gyakorlatban előforduló gyógyszeres borok			
Latin név	Magyar név	Összetétel	Hatás
Vinum Chinae	China-bor	Pulv. Chinae cortex Vinum Szamorodni Saccharosum	Étvégjavító, erősítő
Vinum Chinino-ferratum	Vasas china-bor	Chininum Ferrum citricum ammoniatum Vinum Tokajense passum Saccharosum	Tonicum, amarum, Vérszegénységben és rekonvaleszcenciában jó hatású
Vinum Pepsini	Pepsin-bor	Pepsinum Acidum muriaticum dilutum Glycerinum Vinum szamorodni	Savpótlás Emésztést elősegítő készítmény
Vinum Rhei	Rebarbara bor	Rhei rhizoma Aurantii cortex Cardamomum fructus Vinum Szamorodni Saccharosum	Kis adagokban étvágyjavító, emésztést fokozó nagyobb adagokban hashajtó
Vinum stibiatum	Antimon bor	Kalium-stibium tartaricum Vinum Tokajense passum	Köptető, hánytató

Gyógyborok

Külföldi gyógyszerkönyvekben található gyógyszeres borok		
Latin név	Összetétel	Gyógyszerkönyv
Vinum aurantii	Aurantii cortex Aszúbor	IV. Helvét Gyógyszerkönyv
Vinum boldo	Extr. Fluidum boldo Spiritus dilutus Vinum Malagense Sirupus simplex	V. Luxemburgi Gyógyszerkönyv
Vinum calcii lactophosphorici	Calcium lactophosphoricum Acidum lacticum Aqua destillata Sirupus simplex Vinum Malagense	V. Luxemburgi Gyógyszerkönyv
Vinum camphoratum	Camphora Spiritus concentratus Gummi arabicum Vinum album	V. Német Gyógyszerkönyv
Vinum cascare	Extr. Rhami purshianae fluid Vinum Malagense Sirupus aurantii	VIII. Osztrák Gyógyszerkönyv
Vinum condurango	Extr. Fluidum condurango Aszúbor	VIII. Osztrák Gyógyszerkönyv IV. Helvét Gyógyszerkönyv
Vinum diureticum	Scilla siccata Digitalis folium Juniperi fructus Kalium aceticum Vinum album	IV. Francia Gyógyszerkönyv
Vinum ferri citrici	Ferrum ammonium-citricum Vinum aurantii mercantile	Angol Gyógyszerkönyv
Vinum gentianae	Gentianae radix Aszúbor	IV. Helvét Gyógyszerkönyv

Gyógyborok

Egy szomorú történet gyógyborral kapcsolatban

A gyógybor áldozatai.

Ma reggeli lapok már hozták, hogy Kováshegyen Zsolt István gyógyszerész és segéde Szórádi Sárka Budapestről hozatott gyógybort ittak, melytől néhány perc alatt meghaltak. A rendőrség most kinyomozta, hogy a budai „Segítő Mária“ nevű gyógyszerertárból hozták a bort.

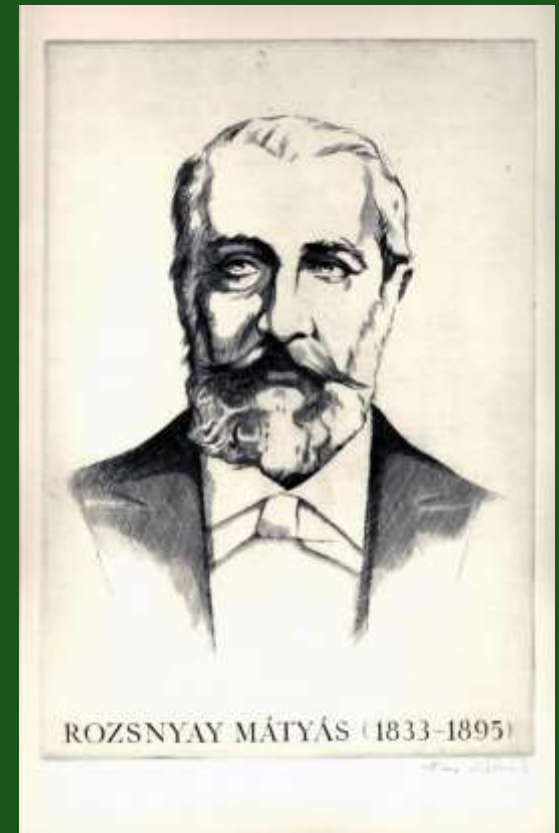
Gyógyborok

- Az utolsó hivatalos magyar gyógyboros készítmény a Vinum Rhei (rebarbarás bor) volt az V. Magyar Gyógyszerkönyvben.
- eltarthatóságuk, stabilitásuk, kezelhetőségük nem felelt meg az újabb követelményeknek
- üledékképződésre hajlamosak, mikrobiológiailag is aggályosak
- a stabilitási problémák miatt, az erős szerek borban való adagolása problémás volt, szerepüket a tinktúrák vették át.

Gyógyborok

Rozsnyay Mátyás (1833 – 1895)

- Szabadszálláson született édesapja Rozsnyay János szabadszállási főbíró, édesanyja Wirtzfeld Eszter volt.
- A középiskolát Kecskeméten végezte, egyetemi tanulmányait Pesten kezdte el, de Bécsben fejezte be 1855-ben.
- Szegeden, majd Kecskeméten volt patikussegéd, az utóbbi helyen Katona Zsigmond keze alatt dolgozott.
- Szabadszálláson, majd 1861-től Zombán patikus, itt házasodott meg, Burián Terézt vette feleségül.
- hat gyermeke született .

Rozsnyay Mátyás

- 1871-ben megvásárolja az aradi Szentháromság patikát, az ország egyik legkorszerűbb gyógyszerháza volt.
- aktív közéleti tevékenységet folytatott (Gyógyszerész Egylet, Takarékpénztár, törvényhatósági bizottság tagja, szabadkőműves páholy).
- íztelen kinin (*Chininum tannicum insipidum Rozsnyay*), Korona tinta
- sakkszakíró

Rozsnyay Mátyás

- „ A gyógyborokról” ír értekezést a Gyógyszerészi Hetilapban 1880-ban.
- A Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos malagabor helyett, a magyar vörösborokat főleg a ménesi vörös aszút ajánlja.
- Kuvinban (Aradkövi) szőlőt vásárol és családja tavasztól őszig itt tartózkodik.
- számos gyógyboros készítménye volt, 1885-ben a budapesti országos kiállításon öt gyógybort állított ki (*Vinum Chinae*, - *chinae ferratum*, - *pepsini*, - *casarea sagradae*, - *coca*)
- számos előadást tart a gyógyborokról: 1886. Buziás (megadja a ménesi aszú analízisének eredményeit), 1890. Arad, 1892. Brassó, számos elismerést kap.
- A Borászati Lapok is munkatársa, több közleménye jelent meg (1883-84, 1886)
- a filoxéra ellen a szénkéneget (CS₂) javasolja (Előpatak, 1875), állást foglal a „*ferro-kálium tartaricum crystallisatum*” gyógyborban való használata mellett, hogy csak olyan anyagot szabad használni ami a borban is benne van.

Rozsnyay Mátyás

Dr. Baintner Ferenc (1871 – 1949)
Gyógyszerész, mezőgazdasági vegyész

- francia, német felmenők (eredetileg Beuntner, Paintner)
- édesapja Baintner Ottó, a balassagyarmati népbank alapítója, vezetője

Iskoláit Balassagyarmaton, Besztercebányán, Pozsonyban és Iglón végezte.

Dr. Baintner Ferenc

1891-1892 gyógyszerészsegéd Balassagyarmaton,
majd Budapesten dr. Landau Imre gyógyszerésznél
(Liszt Ferenc tér), 1893 itt gyakornokoskodik.

1893-ban a Budapesti Tudományegyetemen gyógy-
szerész dipomát szerzett , majd a VIII. ker. Mária tér
11-ben a Szt. József gyógyszertárban dolgozik.

1893-ben doktori címet szerez, a disszertációjának a
címe: „A phenol mennyiségi meghatározásáról”.

Mosonmagyaróvárra kerül, a Gazdasági Akadémiára,
itt ismerkedik meg a feleségével Kronraff
Leopoldinával.

Dr. Baintner Ferenc

1905-ben a kolozsvári Gazdasági Akadémia kémiai tanszékének vezetésével bízzák meg, megalakítja a Vegytani és Tejgazdasági tanszéket, később a kolozsvári Vegyisérleti Állomás vezetésével bízzák meg.

Kolozsvári munkássága alatt oktatott, kísérletezett, tankönyveket, kézikönyveket írt, a tejavizsgálat mellett a borászat, a szeszgyártás kémiai folyamataival és gazdaságosságával foglalkozott.

A kolozsvári Országos Borvizsgáló Bizottságnak is a tagja.

Kolozsvár, Petőfi út 2

M. Kir. Gazdasági Tanintézet 1905/06

Dr. Baintner Ferenc

Jelentősebb művei (németül is publikált):

1906. A borászat kézikönyve

Jegyzetek általános kémiából

Jegyzetek mezőgazdasági kémiából

Jegyzet a sörfőzésről

1898. A gyümölcspálinka főzéséről

1904. A Győri-féle pálinkafőző üstről

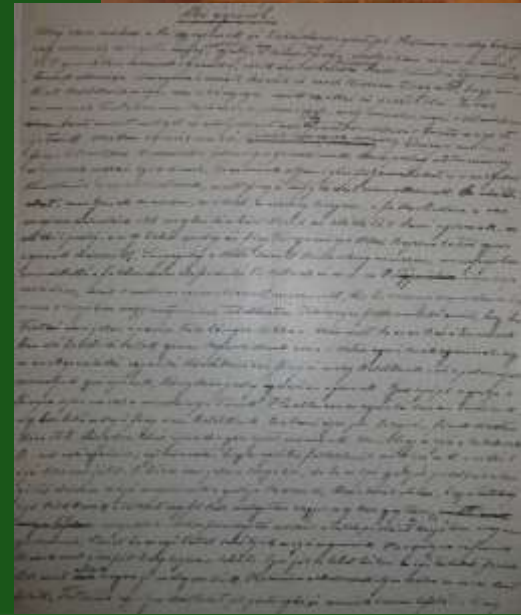
1904. A kénezésről

1907. A bivalytejek savfoka

1907. A bivalytejek citromsavtartalma

1910. Újabb tapasztalatok boraink szesztartalmáról

Cikkeit a „Kísérletügyi Közlemények”-ben közölte.

Dr. Baintner Ferenc

1920-ban visszatér Balassagyarmatra,
először a Földművelésügyi
Minisztériumban dolgozik országos
borászati felügyelőként, majd az
Ampelológiai Intézetben 1945-ig.

Utolsó éveit Balassagyarmaton töltötte, itt
halt meg 1949-ben. Sírja a balassagyarmati
városi temetőben van.

Öt gyermeke született.

Dr. Baintner Ferenc

Kostka László (1858 – 1918)

- A felvidéki Kiszeben született, édesapja dr. Kosztká László gyógyszerész, Csontváry-Kosztká Tivadar öccse.
- Budapesten végzett gyógyszerészként
- Testvérével és unokatestvérével (Anna és Antal) Ágasegyházán telepednek le és Izsákra vezető út mellett alakítják ki a birtokukat (Koszkatelep) 70 hektár, a saját 38 hold (sárfehér, kövidinka, olaszrizling, szlankamenka)
- Kapcsolatba került Katona Zsigmonddal és Mathiász Jánossal

Kostka László

A rézmészport alkalmazta a növényvédelemben és a művelési technológiának köszönhetően 263 mázsa szőlőt termesztett holdanként.

Módszerének alapjai: a rendszeres szervestrágyázás, a homokot agyaggal pótolták a szőlősorok között, 120x80-as sor és szőlőtávolság, tőkefejek állandó homok alatt tartása, sima csapon kétszemes terhelés.

Kostka László

Sárfehér: 1875 körül alakul ki a fajta, későn érik (október közepe), főleg gyalogműveléssel termesztendő. Tőkéje erős, gyors fejlődésű, nagyon bőtermő. Levele nagy, gyapjas, vállöble kancsó alakú.

Nagy termést ún. lepelhomokon ad, aromás, önállóan is karakteres borokat.

Kostka László

- Első feleségétől öt gyermeke született, a másodiktól egy.
- 1908-ban első feleségének halálakor épült a kápolna az izsáki római katolikus temetőben.
- Unokája Bokor Ágota, Tamási Áron negyedik felesége lett.
- A birtokot fia László vette át, amit 1949-ben államosítottak.

Kostka László

- Baranyai Aurél (1903 – 1983) – Mecsek Likőrüzem
- Clark Simon (1865 – 1922) – szalicilsav meghatározás borban
- Dr. Csanády Scholtz Gusztáv (1837 – 1913) borászati kémia, szőlészet
- Dr. Ejury Lajos (1871 – 1965) - borok nitrogéntartalma, elektromos vezetőképessége
- Gallik Géza (1848 – 1900) - filoxéra biztos, szőlővédelem
- Katona Zsigmond (1828 – 1902) – szőlő- és gyümölcstermesztés
- Dr. Nyári Ferenc (1837 – 1891) – borkezelés, szőlőművelés
- Schams Ferenc (1780 – 1839) – szőlőművelés
- Dr. Szabó Gyula (1833 – 1905) – filoxéra elleni védekezés

Gyógyszerészek akik borral (is) foglalkoztak

- Csoma Zsigmond – Magyar László András: Magyar füves és gyógyborok, Agroinform, 2007
- Dr. Báthory Gábor – Hartmann-né Kökény Mária: A méltatlanul elfelejtett gyógyborok, Táplálkozástudomány, 40-45, 1, 2006
- Major Ágoston (egyetemi II-od éves gyógyszerészhallgató) Gyógyászat a régi rómaiaknál (Különös tekintettel a gyógyszerészetre) 171-229 (Lárencz László archív anyagaiból)
- Boros István és dr. Zboray Bertalan: Rozsnyay Mátyás élete és munkássága, MGYT Gyógyszerésztörténeti Szakosztálya, 1975
- Tetézi Lajos: Izsák város története, Izsáki Hírek Kiskönyvtára 4., 2012
- Prof. Dr. Szabó László Gyula: A szőlő mint gyógynövény (Rezveratrol és antioxidánsok a borban és szőlőmagban), 2014
- Mesznéder Klára: Izsáki emléklapok, Kecskeméti Lapok Kft.
- www.izsak.hu/index.php?page=ertektar
- www.gyogyszeresztortenet.hu
- Magyar László András: A gyógyító tokaji, Aszklepion, 152-154, 25(3), 2015
- Réhon József, Ahol a patika áll, Arad, 2008
- Test és lélek gyógyszere: a bor, JPM Néprajzi Múzeum, Pécs, Időszakos kiállítás, 2009.02.19 – 2009.06.30, kiállítás szervezője: Burján István főmuzeológus

Baintner Ottó és felesége - Budapest

Baintner Károly - Budapest

Tetézi Lajos - Izsák

Stekler Mária – Agroinform nyomda

Biber Éva – Arad

Dobson Szabolcs - Budapest

Köszönetnyilvánítás